

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)
 רח' האדמו"ר מצאנז 10
 בני ברק

שיעורים ממורנו ורבינו

מרא דאתרא דשכונת "אדמור מצאנז-והסביבה"

מורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

"חג הסוכות" – (ב) – תשפ"ד

התוכן:

1. שמיני עצרת שחל בשבת . (ליל שב"ק יום טוב "שמיני עצרת") – שיעור 1.
2. דיני אבילות לבעל/אשת ה"אבל" – (ליל שב"ק יום טוב "שמיני עצרת") סוף שיעור 1.

ניתן לצפות ולהוריד את כל שיעורי מרן הרב שליט"א

באתרנו: <http://pninim.co.il/>

תחת הלינק: [שיעורי הגאון רבי יום טוב זנגר](http://pninim.co.il/)

לעילוי נשמת
אמי מורתי מרת גנענדל בת ר' יהודה ארי' הכהן הכ"מ
נלבי"ע כ"ד טבת תשפ"ג
ת.נ.צ.ב.ה

בית הכנסת תלמידי ישיבת פוניבז' (צעירים)

רח' האדמו"ר מצאנז 10

בני ברק

שיעור ממורנו הגאון ר' יו"ט זנגר שליט"א

ליל שמיני עצרת תשפ"ד

אמירת ויכולו בליל שמיני עצרת שחל בשבת

כ' בשו"ע בהל' שבת (סי' רס"ח ס"ז) חוזרים לומר "ויכולו" משום יו"ט שחל להיות בשבת שאין אומרים אותו בתפלה, וגם להוציא למי שאינו יודע, והסביר המ"ב (סק"ח) שתקנו לומר "ויכולו" אחרי תפילת לחש כל שבת אגב שבת זו שיו"ט חל בשבת. עוד כ' המ"ב (סק"ט) בשם הט"ז, טוב לומר אותה ביחד בציבור, דעדה שלימה בעינין להעיד להקב"ה, ועכ"פ יהיה בשנים.

הפמ"ג (שם משב"ז סק"ה) הסביר שבליל שבת יהדר לומר ויכולו במנין, משום שלעדות להקב"ה צריך מנין כמו "ונקדשתי בתוך בני ישראל". אבל בבית ארזים (סי' רס"ח סק"ל) הקשה דלא מצאנו בשום מקום דבעינן עדות בעשרה, רק בדבר שבקדושה, ולא מצאנו ש"ויכולו" נקרא דבר שבקדושה. באור החמה (על המ"ב) הסביר דהא דבעינן עדה, היינו משום דשכינה שרוי בי עשרה, ואז הוי העדות בפני הבעל דין כביכול, ויש מפרשים שאינו ענין עדות אלא ענין פרסומי מילתא, כעין מה שמצאנו במגילה שלא בזמנה, ובברכת הגומל, שצריך עשרה משום פרסום אע"פ שאינם דבר שבקדושה. וכעין זה כ' החזו"א (סי' ל"ח סק"י) וז"ל אומרין אותו כל הציבור יחד בקול רם, וזהו כאילו מכריזין ומעידים בפני כל באי עולם כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ, וינח ביום השביעי, והא דבעינן יחד, דבזה איכא הכירא ופירסומא מילתא טפי, וכן קול רם ומעומד עכ"ל.

והנה מביאים שהגר"א גנחובסקי זצ"ל היה מאריך בתפילתו, ובליל ש"ק בדרך כלל לא הספיק לומר "ויכולו" עם הציבור, ולא היה מבקש מאחר לאומרו יחד אתו (כשיטת מרן החזו"א זצ"ל סי' ל"ח סק"י ואכמ"ל בזה), אבל כשחל יו"ט בשבת, בסיום תפילתו אסף עשרה אנשים וביקש מהם שיאמרו "ויכולו" עמו, והסביר כיון ששבת זו שונה מכל שבתות השנה, כיון שאין אומרים "ויכולו" בתפילת שמו"ע במעריב של שלש רגלים, ונמצא שעדיין לא אמרו "ויכולו" בעשרה, והוסיף לכולם, דאע"פ שאינו ראוי לעשות דבר התמוה לרבים, מ"מ בזה שאמר להם כן כבר י"ח שיהא רשאי לעשות כן (הובא באגן הסהר ח"א עמוד רל"ו).

הדלקת נרות ארוכות שידלקו עד הסעודה ואם לקצר ההקפות כדי ליהנות מהן

הגר"ש דבליצקי זצ"ל כתב (סכותה לראשי עמוד ל"ג), כששמיני עצרת חל בשבת, יש לזכור להדליק נרות גדולות שידלקו לפחות עד אחר הסעודה, היות ומחמת אריכות ההקפות וכו' מתחילים הסעודה מאוחר, ולכן בשנה כזאת אין להאריך כל כך בהקפות, כדי שיספיקו לאכול בעוד שהנרות דולקות.

והנה, החיוב לאכול סעודת שבת לאור הנרות, נפסק בשו"ע (סי' רע"ג ס"ז) י"א דאין מקדשין אלא לאור הנר, ועוד נפסק (סי' רס"ג ס"ט) אם אין הנרות ארוכות שדולקות עד הלילה, הוי ברכה לבטלה, והסביר המ"ב (סקמ"א) דהיינו באופן שאינו יכול לעשות שום תשמיש אצלן כשחוזר אח"כ לביתו ע"ש, ולכן העצה היא שלכל הפחות האשה תהנה מהן בליל שמיני עצרת לפני שהולכת לביהכ"ס, אמנם גם זה דוחק קצת,

דהרי יש כבר אור חשמל, ותוספת אורה של הנרות מהני בשעת הסעודה, אבל בלא"ה קי טובא להקל, אא"כ מקפידה להדליק גם התאורה החשמלי בבית לפני שמדליקה את הנרות, וברכתה תהיה על הכל יחד, ואז א"צ לקצר בהקפות כדי ליהנות מהנרות, דהרי הדליקה את התאורה ג"כ לשם מצות נרות שבת.

נוסח המי שבירך בקרה"ת בלילה

יש מי שכתב (הגר"ש דבליצקי זצ"ל בקונטרס סכותה לראשי שי"ל בשנת תשנ"ט בעמוד ל"ז) דמי שעולה לקרה"ת בליל שמיני עצרת שחל בשבת, כיון שכל הקריאה אינה חובה אלא מנהג (ועי' מש"כ בזה במעדני יו"ט ח"ג סי' מ'), א"כ כשהגבאי אומר "מי שבירך", יאמר "בעבור שעלה לכבוד המקום ולכבוד התורה ולכבוד הרגל", אבל לא יאמר "ולכבוד השבת", דהרי קרה"ת זו אינה לכבוד שבת כלל, אלא מנהג שהובא בדרכי משה (סי' תרס"ט סק"א) לכבוד שמיני עצרת.

"מזמור לדוד" או "לדוד מזמור" בהחזרת הס"ת בליל שמיני עצרת שחל בשבת

כשמחזירים הס"ת לארון הקודש אחרי קרה"ת בליל שמיני עצרת שחל בשבת, יש להסתפק אם יש לומר "לדוד מזמור לה' הארץ" (תהילים כ"ד) כמו בכל יו"ט, או "מזמור לדוד הבו לה' בני אלילים" (תהילים כ"ט) כמו שאומרים בש"ק.

מקום הספק הוא, לפמ"ש"כ המ"ב (סי' קל"ד סק"ד) נוהגין בשבת בשחרית כשמחזירין הס"ת להיכל, לומר המזמור "הבו לה' בני אלילים" (תהילים כ"ט), ובמנחה בשבת וכן ביו"ט, ובחול, לומר "לדוד מזמור לה' הארץ" (תהילים כ"ד), והסביר הפמ"ג (שם א"א סק"ו) משום שהתורה ניתנה בשבת, ולכן אומרים מזמור זה רק בשבת בשחרית ולא בשבת במנחה, כיון שהתורה ניתנה בשחרית. והמ"ב כ"כ עוד פעם אח"כ (סי' קמ"ט סק"ח), אלא שהוסיף שגם כשיו"ט חל בשבת, אומרים "מזמור לדוד" כמו בשבת.

לפי"ז כיון שקרה"ת בליל שמיני עצרת הוא רק מנהג (ומקור הראשון הוא בדרכי משה סי' תרס"ט – ועי' מש"כ בזה באריכות במעדני יו"ט ח"ג סי' מ'), וחיובו הוא פחות מקרה"ת במנחה בשבת, לכאורה אין שום צד שיאמרו "מזמור לדוד".

והנה הטור (סי' רפ"ד) כ' ש"מזמור לדוד" נאמר על מתן תורה (זבחים קט"ז). – ע"ש כשניתנה תורה לישראל, היה קולו הולך מסוף העולם ועד סופו, וכל מלכי עובדי כוכבים אחזתו רעדה בהיכליהו, ואמרו שירה, שנאמר "ובהיכלו כולו אומר כבוד". נתקבצו כולם אצל בלעם הרשע ואמרו לו, מה קול ההמון אשר שמענו, שמא מבול בא לעולם, "ה' למבול ישב", אמר להם "וישב ה' מלך לעולם", כבר נשבע הקב"ה שאינו מביא מבול לעולם, ע"ש עוד בזה), וגם שבע ברכות של תפילת שבת נתקנו כנגד שבעה קולות שנאמרו בו (ברכות כ"ט). ע"ש הני שבע דשבתא כנגד מי, כנגד שבע קולות שאמר דוד על המים במזמור הבו לה' בני אלילים – וע"ש בתוס' הרא"ש שכתב וז"ל כנגד שבעה קולות שאמר דוד על המים, והם במזמור הבו לה', ובמתן תורה היו קולות, ומזמור זה נמי איירי במתן תורה דכתיב ביה קול ה' יחיל מדבר, יחיל ה' מדבר קדש – והיינו מתן תורה שהיה במדבר – ותורה ניתנה בשבת, ומבואר בב"ח שבשבת דאיכא תרתי טעמי, אומרים "מזמור לדוד", ודווקא כשמחזירין הס"ת, משום שמזמור זה נאמר על מתן תורה, וע"ע באשל אברהם מבוטשאטש (סי' קמ"ט ד"ה עד שיצניעו) שהסביר טעם החילוק בין שבת ליו"ט וחול, באופן אחר.

השער אפרים (שער י" סמ"א) כ' דנוהגין שלא לומר "מזמור לדוד" כי אם בשבת או ביו"ט שחל בשבת, אבל ביו"ט ומכש"כ בחול, כשמסלקין הס"ת, אין אומרים "מזמור לדוד", רק "לדוד מזמור לה' הארץ". ובפתחי שערים שם כתב, דאפשר בשבועות שהוא זמן מתן תורתנו י"ל "מזמור לדוד", כמבואר בטור הנ"ל דמה"ט הוא נאמר בשבת, בה ניתנה התורה. ולכאורה לפ"ז, כיון שכל המהות של שמחת תורה היא על שמחת התורה, אפשר אין לחלק בין שחרית, למנחה, ולקרה"ת בליל שמחת תורה, שבכולם יאמרו "מזמור לדוד" וצ"ע, דאמנם מסברא הנ"ל צריך לומר "מזמור לדוד" בשבועות, אבל למעשה אין המנהג כן, וא"כ גם בשמחת תורה שחל בשבת, אין לומר "מזמור לדוד" רק בשחרית ולא במנחה או בקרה"ת בליל יו"ט.

מתי אומרים ברכו בתרא אחרי התפילה בליל שמיני עצרת

כ' בשו"ע (סי' קל"ג) דבשבת ויו"ט אין אומרים ברכו אחר קדיש בתרא, והוסיף הרמ"א דהיינו אפילו במקום שנהגו לאומרו בימות החול, שמא כמה יחידים לא היו בביהכנ"ס כשאמרו ברכו, מ"מ בשבת ויו"ט אין לאומרו, דהכל באין לביהכנ"ס קודם ברכו, והוסיף המ"ב (סק"ב) דאפילו אם אירע לאחד שנתאחר לבא אחר ברכו, מ"מ מסתמא כבר שמע ברכו מהעולים לתורה (אמנם ע"י שעי"ת סי' רפ"ו סק"ה שבמח"ב הביא מנהגים דגם בשבת ויו"ט אומרים ברכו אחרי התפלה). לפי טעם זה לכאורה יש לומר ברכו אחרי מעריב בליל שבת ויו"ט כיון דאין קרה"ת במעריב, וממילא אם אחד נתאחר לבא, לא שמע ברכו (אמנם ע"י בשו"ת מנחת אלעזר ח"ד סי' ע"א שהביא מנהג מסויים, דכשחל יו"ט להיות בשבת אין אומרים ברכו אחרי תפילת מעריב).

לפ"ז דנו פוסקי זמנינו מתי לומר ברכו בליל שמיני עצרת שחל בשבת, לאלו שנוהגים לומר ברכו כל שבוע בליל שבת ובליל יו"ט. בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' י"ז) פסק דצריך לאומרו לפני ההקפות, דכל הטעם שאומרים ברכו אחרי התפלה הוא משום אלו שהגיעו לתפלה מאוחר, א"כ כיון שידוע דבליל שמיני עצרת יש הרבה שאינם ממתניים עד סוף ההקפות, ממילא בודאי יש להקדים אמירת ברכו בתרא להקפות כדי להוציא גם אלו שיצאו מוקדם.

בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קי"ב) ג"כ נדרש לשאלה זו, וגם הוא פסק להקדים הברכו לפני ההקפות, והסביר דכיון שבין אמירת ברכו ובין ההקפות אינן אלא מנהגים, א"כ תדיר ושאינו תדיר קודם, והרי אמירת ברכו יותר תדיר מההקפות. עוד הוסיף דעיקר תקנת אמירת ברכו היתה כדי להקדים שבחו של מקום קודם התפלה, ולכן במקום שלא אמרו ברכו לפני התפלה, יש גם תועלת להשלים הזכרת השבח אחרי התפלה, אבל כיון שההקפות בשמחת תורה אין להם ענין עם התפלה, ולא נתקנו אלא לשמחת סיומה של התורה, לכן יש להקדים לומר ברכו בתרא לפני ההקפות.

בשו"ת שבט הלוי (ח"ג סי' ס"ז) ג"כ פסק שיש להקדימו לפני ההקפות מה"ט, דההקפות אינן שייכות כ"כ לתפלה, אלא שהוסיף דלפמשי"כ בכתבי האריז"ל שענין קדיש בתרא הוא דמי ששכח לקבל תוספת רוח בברכו, אינו יכול לקבל תוספת נשמה בפרוס, אבל בקדיש בתרא יכול השוכח לקבל תוספת רוח ונשמה יחד. לפ"ז כשחל יו"ט להיות בשבת ג"כ שייך האי סברא ולומר ברכו אחרי התפלה, וממילא כשחל שמיני עצרת בשבת, יש להקדים לומר הברכו בתרא ככל האפשר, דלמה לו לאחר קבלת תוספת זו, ובפרט כשמאחרים טובא בהקפות.

ולכן למעשה במקום שנוהגים לומר ברכו בליל שבת ובליל יו"ט, כשחל שמיני עצרת להיות בשבת יש להקדים לומר ברכו בתרא לפני ההקפות, ואע"פ שהציבור ישמעו קרה"ת אחרי ההקפות וישמעו ברכו מהעולים לתורה, אבל אנשים אינם תמיד נשארים לשמוע קרה"ת.

כמו"כ יש לדון לגבי אמירת "עלינו" אחרי מעריב, דאלו שאינם נשארים לכל ההקפות ישכחו לאומרו, ולכן מן הראוי שלכל הפחות הם יאמרו "עלינו" מיד אחרי שמו"ע לפני ההקפות.

סדר קרה"ת כשחל שמיני עצרת בשבת

כשחל שמיני עצרת בשבת, מן הראוי שיעלו שבע קרואים כמו בכל שבת לפני שחוזרים לקרא פ' וזאת הברכה מתחילתה, ואע"פ שבדרך כלל רק חמשה עולים עד פרשת "מעונה אלוקי קדם", כיון שיש שש פסוקים בקריאת הכהן עד שני, מחלקים את פרשה זו לשני עולים, והעולה השביעי קורא ג' פסוקים מ"מעונה אלוקי קדם" עד "ויעל משה". אח"כ חוזרים לתחילת הפרשה והמתפללים עולים לתורה עד פרשת "מעונה", וכשהחתן תורה עולה קורא מפרשת "מעונה" אע"פ שכבר קראו ג' פסוקים הראשונים למי שעלה לשביעי, ואע"פ שהמ"ב (סי' תרס"ט סק"ג) כ' לגבי שנה רגילה שקורין רק עד "מעונה אלוקי קדם", ומשם והלאה אין כופלין משום ששם מתחילין לקרות לחתן תורה, שאני השנה ששמיני עצרת חל בשבת, דא"א בענין אחר (ע"י לוח א"י, וכן שו"ת קנין תורה ח"ה סי' ע"א וח"ז סי' ע"ז).

אמנם י"א דסגי במה שרק ששה יעלו, והשביעי יהי' החתן תורה, אבל אין זה כ"כ פשוט, דהרי בכל שמיני עצרת קורין חמשה, ורק אח"כ מעלים כהנים ולויים, כדי לצאת מש"כ הרמ"א בהל' קרה"ת (סי' קל"ה סי"י) דאין לקרות כהן או לוי למנין שבעה (פי' חוץ משתי העליות הראשונות), אבל לאחר שנשלם המנין

יכולים לקרות כהן או לוי. לפיז גם כשחל שמיני עצרת להיות בשבת, יש להקפיד ששבעה יעלו לפני שחוזרים לקרא מתחילת הפרשה ומעלים כהן ולוי, ואע"פ שהרמ"א שם סיים דבמקום צורך ודחק יש לסמוך על החולקים בזה, והסביר שם המ"ב (סקל"ז) דהיינו כגון בשמחת תורה דיש לסמוך דמיד שקרא גי קרואים הראשונים כהן לוי וישראל, מותר לקרות אח"כ כהן או לוי, אבל זה ברור דגם בשמחת תורה כשאין שום צורך בדבר, בודאי בני אשכנז ינהגו כחומרת הרמ"א.

אלא דלכאורה צריך להבין למה ספרי המנהגים הקדמונים כמו המהרי"ל והלבוש, לא הזכירו בכלל דכשחל שמיני עצרת בשבת יש להקדים לקרא שבעה קרואים, דהרי גם בימיהם חל שמיני עצרת בשבת, ואפשר י"ל דבחוו"ל שיש ב' ימים יו"ט, שמיני עצרת ושמחת תורה, אין היכ"ת ששמחת תורה יחול בשבת, משום שרק אם יום הראשון של ר"ה חל ביום ששי יחול שמחת תורה בשבת, וקיי"ל דלא אד"ו ראש, ואפשר מה"ט הקדמונים שהיו באשכנז לא הזכירו ענין זה כלל.

האם יי"ח קרה"ת של מנחה בשבת כשקראו פ' וזאת הברכה אחרי חצות

בהרבה ישיבות נוהגים להתפלל שחרית והלל ומוסף, ואח"כ אוכלים סעודת יו"ט, ואח"כ רוקדים וקורין בתורה, ויש להסתפק האם יי"ח קרה"ת של מנחה בקרה"ת של וזאת הברכה וחתן בראשית, או שמא צריך קריאת התורה מיוחדת למנחה.

כ"י המ"ב (סי' קל"ה סק"ה) אם ביטלו הקריאה בשבת בבוקר מחמת קטטה, ובמנחה כבר מצאו מנוחה, אם יש פנאי יקראו כל הסדרה במנחה, ויקראו שבעה גברי, כי כל יום השבת הוא זמן הקריאה, והוסיף השעה"צ (סק"ה) שיקראו הסדר של שחרית קודם התחלת המנחה, ואח"כ יאמרו אשרי ובא לציון, ואח"כ יקראו קריאה של מנחה כנהוג.

בפתחי שערים על השער אפרים (שער ז' סל"ט) הביא מחלוקת אחרונים בזה, דלשיטת הדגו"מ (סי' קל"ה) ישלימו הקריאה במנחה ויעלו ז' קרואים, אבל בשו"ת חיים שאל (ח"א סי' ע"א סק"ה, וח"ב סי' ט"ז – הובא בכ"ה"ח סי' קל"ה סק"ט) כ"י הרב החיד"א ז"ל שלא ישלימו הקריאה במנחה, וכש"כ שלא יעלו ז' קרואים במנחה, דלא אשכחן קרה"ת במנחה עם ז' קרואים, ולכן הכריע השערי אפרים כמש"כ השעה"צ, שאם עדיין לא התחילו אשרי ובא לציון וקדיש, ישלימו הסדרה בז' גברי, אבל אם כבר התחילו, יקרא קרה"ת של מנחה (דלא כחידושו של הערוה"ש סי' קל"ה סוף ס"ו, שאם צריך להשלים קרה"ת של שחרית במנחה, יעלו ז' גברי לקרה"ת של שחרית ושל מנחה ביחד).

יש לציין שמרן הקה"י זצ"ל אמר שאחרי שקראו ז' גברי לקרה"ת לפני מנחה, יפסיקו כרבע שעה באיזה דרשה או בתהילים, ואח"כ יתחילו אשרי של מנחה (אשי ישראל פלי"ח הערה ע"ד).

עליי לתורה לבן חו"ל לקרה"ת במנחה בא"י בשמיני עצרת שחל בשבת

יש להסתפק אם בן חו"ל יכול לעלות לתורה במנין של בני א"י במנחה בשמיני עצרת שחל בשבת, דהרי לדידי רק יסיים את התורה למחרת בשמחת תורה, ובחוו"ל קורין פ' וזאת הברכה למנחה בשבת, ואילו בא"י קורין פ' בראשית למנחה, ולכן אפשר אינו יכול לעלות לתורה בקריאה שאינו מחוייב בה, או שמא נאמר, כיון דסוף סוף גם הוא מחוייב בקרה"ת בשבת במנחה, א"כ מה לי אם קורין פ' וזאת הברכה ומה לי אם קרין פ' בראשית.

בשו"ת בצל החכמה (ח"א סי' ב' סק"ח) וכן מרן הגרשז"א זצ"ל (שולחן שלמה על יו"ט ח"ב עמוד קל"ו), וכן בלוח א"י פסקו, כיון שבן חו"ל ג"כ חייב בקרה"ת במנחה בשבת, אע"פ שבני חו"ל קורין פ' וזאת הברכה ולא פ' בראשית, בכל זאת יכול לעלות לתורה בא"י, בפרט דברכות הקריאה נתקנו לכבוד הציבור והוא שייך בזה. עוד יש לצרף שיטת החכם צבי דבן חו"ל הנמצא בא"י דינו כבן א"י אע"פ שדעתו לחזור, וממילא לשיטתו גם הבן חו"ל חייב בקריאת פ' בראשית.

בשערי יצחק (ה' יו"ט שני כלל י"א סק"ח) ג"כ ס"ל הכי, והביא ראיי מהא דקיי"ל דבדיעבד אם קרא באיזה שבת בפרשה אחרת שאינה הפרשה של אותה שבת יי"ח (ע' שו"ת בצל החכמה ח"א סי' ג' סק"י שהביא ראיות לזה), ואע"פ שהערוה"ש (סי' קל"ה ס"ה) פסק שאם טעו בשבת וקראו פרשה אחרת ודאי חוזרין וקורין

הפרשה הזמנית (ע' בשו"ת בצל החכמה שם שהסביר דהערוה"ש לא ס"ל הכי מעיקר הדין, אלא דכיון שבלא"ה יצטרכו להשלים אותה פרשה לשבת הבאה, לכן אם עדיין לא החזירו הסי"ת מוטב שיקראו אותה פרשה בשבת זו כיון דסוף סוף היא פרשת השבוע), אבל הערוה"ש סיים, דבמנחה ובשני וחמישי כשטעו וקראו פרשה אחרת מפרשה זו, א"צ לחזור ולקרות, דכיון שאינה עולה לקריאת הציבור, דהרי בשבת הבאה יקראוה מחדש, ולא נתקנה קרה"ת בשני וחמישי אלא כדי שלא יהיו ג' ימים בלא תורה, ומשום יושבי קרנות, לכן יי"ח בכל מה שקראו. לפ"ז בנד"ד בודאי בן חו"ל יכול לעלות למנחה בשמיני עצרת שחל בשבת, אע"פ שבא"י קורין פי בראשית. אבל יש לדחות הראי"י של השערי יצחק, דהרי בשו"ת בנין ציון (ח"א סי' ח') ס"ל דכשטעו בכה"ג בשבת במנחה, כיון שחז"ל תקנו לקרא במקום שסיימו לקרא בשבת שעברה, א"כ כל שלא קראו כתקנת חז"ל צריכים לחזור ולקרות בברכה, וע' במ"ב (סי' קל"ה סק"ד) שג"כ נדרש לשאלה זו של הערוה"ש והבנין ציון, וכתב שבפתחי תשובה הביא דעות האחרונים בזה.

אבל לדינא נראה דגם בלי סברת הערוה"ש, יש להקל לבן חו"ל לעלות לקרה"ת בא"י במנחה כשחל שמיני עצרת בשבת מהני טעמי אחרוני הנ"ל.

הזכרת משיב הרוח בתפלת תשלומין אחרי מוסף בשמיני עצרת

מעשה שהיה במי שהתפלל שחרית בשמיני עצרת שחל בשבת, ושכח להזכיר שבת בתפילתו, ונזכר אחרי שסיים מוסף, ואמנם הוא חייב להתפלל שחרית לתשלומין, אבל הסתפק אם צריך לומר משיב הרוח ומוריד הגשם בתפלה זו.

והנה הפוסקים בהל' פסח (סי' תפ"ה) דנו ביו"ט שחל בשבת, במי שהתפלל תפילת יו"ט ולא הזכיר שבת באמצע הברכה או בסיום הברכה. אבל אם לא הזכיר של שבת כלל, ורק התפלל תפילת יו"ט, כו"ע מודו שצריך להתפלל שנית. ומ"מ אם טעה בליל יו"ט שחל בשבת, והתפלל של יו"ט ושכח להזכיר של שבת, ושמע ברכה מעין שבע מהש"צ, כ' השע"ת (סוסי' רס"ח) בשם המחזיק ברכה דיצא, לפי פסק השו"ע שם שבדיעבד אם התפלל של חול בליל שבת או שלא התפלל כלל, ושמע ברכה אחת מעין שבע מהש"צ יצא, משום דס"ל דאם התפלל ב' תפילות, פעם אחת של שבת לחוד ופי"א של יו"ט לחוד נמי יצא. אבל המאמר מרדכי שם חולק ע"ז, וכתב דאפילו אם יחזור ויתפלל פעם שנית תפילת שבת לחוד, ולא רק מעין ז', נמי לא יצא, משום דביו"ט שחל בשבת כך היא מטבע התפלה שתקנו חז"ל, להזכיר של שבת ושל יו"ט כאחת, וכל ששינה והתפלל של יו"ט לחוד ושל שבת לחוד, הו"ל משנה ממטבע שתיקנו חכמים וחוזר ומתפלל, וכן פסק במטה אפרים (סי' תקפ"ב סכ"א). והשע"ת בהל' ר"ה (סי' תקפ"ב ס"ז ד"ה אומר) הביא מחלוקת המאמר מרדכי ומח"ב, וכתב שבשלמי חגיגה חלק על המח"ב, וס"ל שלא יי"ח. עכ"פ בנד"ד, ששכח להזכיר של שבת בשחרית, בודאי צריך לחזור להתפלל שחרית שנית.

ואמנם בנד"ד כבר התפלל מוסף, והמ"ב (סי' תכ"ב סק"ד) הביא מחלוקת הפוסקים במי ששכח יעו"י בר"ח בשחרית, ונזכר אחרי שכבר התפלל מוסף, דהכנה"ג ס"ל שיצא בדיעבד כיון שהזכיר קדושת היום במוסף, ואילו השו"ב כ' בשם הרשב"א שצריך לחזור להתפלל, והמור וקציעה ג"כ פסק שלא יי"ח, אלא שמספק יתנה שאם אינו חייב לחזור, הוא מתפלל בתורת נדבה, אבל זה לא שייך בשבת ויו"ט דאין מתפללים תפילת נדבה בשבת ויו"ט. ולכן למעשה בנד"ד, מי שהתפלל שחרית בשמיני עצרת שחל בשבת, ושכח להזכיר שבת בתפילתו, ונזכר אחרי שסיים מוסף, לא יי"ח בתפילת מוסף, וצריך להתפלל שחרית שנית.

אבל עדיין יש לדון אם יאמר משיב הרוח, ויש להוכיח שצריך לומר משיב הרוח ומוריד הגשם כשמתפלל תשלומין של שחרית אחרי שהש"צ כבר הכריז במוסף: א. אם טעה ואמר משיב הרוח במעריב בליל שמיני עצרת או בשחרית, לפני הכרזת הש"צ, כ' המ"ב (סי' קי"ד סק"ב) שאינו חוזר, כיון שמעיקר הדין היה ראוי להתחיל לומר משיב הרוח בתפילת מעריב בליל יו"ט, ורק משום שאין כל העם בביהכ"ס במעריב, דחו זמן תחילת אמירתו, וא"כ כשמתפלל תשלומין לשחרית אחרי שהכריזו במוסף, בודאי צריך לומר "משיב הרוח ומוריד הגשם". ב. כ' בתהלה לדוד (סי' קי"ד סק"ב) דמי שאיחר לבא לבית הכנסת, ובא להתפלל שחרית אחר שכבר שמע מהש"צ שאמר מוריד הגשם, שיאמר משיב הרוח כיון שהוא נגרר בתר הש"צ, וכן משמע גם במהרש"ם (דע"ת סי' תפ"ח סוסי"ג).

אכילת סעודה לפני מוסף

השנה ששמיני עצרת חל בש"ק, יש אנשים שרוצים לאכול סעודה קטנה לפני מוסף, משום הקושי לאכול שתי סעודות אחרי התפלה. וגם בשנה רגילה ששמיני עצרת אינו חל בש"ק, במקומות שאין משכימין להתפלל בשמיני עצרת, בדרך כלל יסיימו התפלה אחרי חצות, ויש להסתפק אם יש להתיר לאכול סעודה קטנה לפני מוסף, כדי שיאכל סעודת יו"ט לפני חצות.

עוד יש להעיר, דיי"א שצריך להקפיד להתחיל הסעודה הראשונה ביום לפני חצות (עי' מ"ב סי' של"ד סק"ב בשם הב"ח, וע"ע בערוה"ש סי' רפ"ח ס"ב).

בשו"ע (סי' רפ"ו ס"ג) נפסק דמותר לטעום קודם תפלת המוספין, והיינו אכילת פירות או אפילו פת מועט (כי המ"ב סק"ח בשם המ"א דהיינו כביצה, דזה בכלל אכילת עראי), אבל סעודה אסור, ומ"מ אם חלש לבו כי המ"ב (סק"ט) דיכול לאכול אפילו יותר מכביצה פת עד שתתיישב דעתו. לפ"ז מי שאינו בגדר חלש לבו אסור לו לאכול יותר מכביצה פת, וגם אסור לו לאכול סעודה לפני מוסף.

הב"ח (סי' רפ"ו ד"ה ומה) כ' דמדינא שרי לאכול אפילו סעודה קודם מוסף, אלא שנהגו להחמיר בזה, וממילא אסור לאכול קודם מוסף משום אל תטוש תורת אמך, ונ"מ דמאן דחלש ליביה, וקשה עליו טובא להתפלל מוסף, דמותר לו לאכול קודם ולהקל נגד המנהג. המ"א (שם סק"א) הקשה עליו מהרא"ש בברכות (פ"ד סי' י"א), שדימה תפלת מוסף לתפלת מנחה, והרי מבואר בשו"ע (סי' רל"ב ס"ב) דאסור מדינא לאכול סעודה לפני תפלת מנחה, וא"כ ה"ה דיש איסור מדינא לאכול סעודה לפני תפלת מוסף, והיאך כתב הב"ח דמדינא שרי, ות"י המ"א, כיון שיש מ"ד בברכות (ל) דיחיד פטור מתפלת מוסף, לכן מן הדין מותר לו לאכול.

אבל לכאורה בביאור הגר"א (סי' רפ"ו ס"ג) לא למד כמו הב"ח, דהרי הביא דמקור האיסור סעודה לפני מוסף אינו רק "מנהג בעלמא", וראייתו מהא דשנינו בתענית (כ"ו:), כהנים נושאים כפיהם תמיד בשחרית ומוסף דלא שכיחא בהו שחרות, ועכצ"ל דא"א כלל שיהי בהם שחרות, משא"כ במנחה ע"ש ראייתו, וא"כ אפילו כשיש זמן קבוע לתפלת מוסף, ג"כ אסור לאכול סעודה קבועה, דא"כ שייך שחרות בתפלת מוסף, והרי מוכח בגמ' בתענית דאין היכ"ת כזה, ומדברי הגר"א הוכיח בשו"ת שלמת חיים (סי' קע"ב) להלכה דאין שום היתר לאכול סעודה לפני תפלת מוסף אפילו כשמעמיד עליו שומר. וע"ע בט"ז (סי' רפ"ו סק"ב) שחולק על הב"ח, וג"כ נקט דמדינא אסור לאכול סעודה לפני מוסף.

ולכן למעשה נראה דאין להקל לאכול סעודה בשמיני עצרת לפני תפלת מוסף, אא"כ חלש לבו וכמש"כ המ"ב, וגם אז לא התיר לאכול פת אלא כשיעור עד שתתיישב דעתו.

האם צריך לקום בפני ספר תורה פסול

יש להסתפק מהו גדר הקדושה של ס"ת פסול, ונ"מ אם צריך לעמוד בפניו, וכן אם מותר למוכרו. כ' בשו"ע (או"ח סי' קנ"ג ס"ג) ס"ת שנמצא בו טעות, דינו כחומשים, ונחלקו הפוסקים באיזה ס"ת מדובר. מצד אחד בשו"ת מהרי"ל דיסקין (קו"א סי' ה' סק"יז) והמהרש"ם (דע"ת שם) כ' בשם הנתיבות, כיון שאפשר לתקנו, אסור להורידו מקדושתו, והאי דינא דס"ת שנמצאה בה טעות דינו כחומשים, רק נאמר בס"ת שהיתה בו טעות מתחילת כתיבתו, אבל מאידך גיסא, בשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רע"ט) מבואר שאין נ"מ בין ס"ת שהיה פסול מתחילתו, לבין ס"ת שנפסל אח"כ.

עוד נחלקו הפוסקים, בגדר קדושת ס"ת פסול: בשו"ת נוב"ק (יו"ד סי' ע"א) ובשו"ת חת"ס (יו"ד סי' רע"ט) פסקו שעדיין קדושת ס"ת עליו לכל דבר. והנה **אם צריך לקום בפני ס"ת פסול**, י"א (מקדש מעט על הדעת קדושים סי' רפ"ב סק"יא) **כיון שיש מחמירים שצריך לקום לפני חומש אחד** כשעשוי בגלילה ככל דיני ס"ת, א"כ כש"כ לפני ס"ת חסר אות, שיש בו חומש אחד שלם, שיש להחמיר בכבודו. בשו"ת נודע ביהודה (מהדו"ק יו"ד סי' ע"א ד"ה ועוד) כתב, אע"פ שיש בס"ת כמה פסולין, עדיין יש עליו קדושת ס"ת גמורה, דהרי רשאים לתקן הפסול, ואחרי התיקון יחזרו לקרות בו בציבור, ומברכים עליו ברכת התורה.

נידונים בהלכות אבילות

לעילוי נשמת

אמי מורתי מרת גנענדל בת ר' יהודה ארי' הכהן הכ"מ

נלב"ע כ"ד טבת תשפ"ג

ת.נ.צ.ב.ה.

האם אשת האבל יכולה לעשות מלאכה (כגון מורה או גננת או עבודה במשרד) בימי השבעה

מקור האיסור לבעל לעשות מלאכה בימי השבעה

כ' בשו"ע (יו"ד סי' ש"פ ס"א) שאסור לאבל לעשות מלאכה כל שבעה, ועוד נפסק (שם ס"ד) שאסור לו לעשות אפילו דבר האבד, בין הוא בין עבדיו ושפחותיו, ובניו ובנותיו שמעשה ידיהם שלו, והסביר הש"ך (סק"ג) בשם הטור והלבוש (ס"ד), דאפילו אם הם גדולים, אם סמוכים על שלחנו אסור.

אסור לאשת האבל להרוויח בימי השבעה של בעלה – מחלוקת אם יכולה לומר איני ניזונית ואיני עושה

לפי"ז גם אשתו אסורה לעבוד, כיון שמעשה ידיה שייכים לבעלה (וכ"כ הבית מאיר שם), ולכן כ' הדעת קדושים (שם סק"ד) שהבעל יאמר לה שהוא מוחל לה על זכותו במעשי ידיה, ואז תוכל לעסוק במלאכתה, ואח"כ אם היא תרצה, מותר לה לתת לו את השכר שקיבלה.

מ"ן הגרשז"א זצ"ל ג"כ פסק (בהגהותיו לפני ברוך עמוד ת"ס אות ט'), שאשתו ושאר בני הבית יחליטו בהסכמת הבעל, שכל מלאכה שיעשו, תהיה לעצמם ולא לאבל.

אבל מ"ן הגריש"א זצ"ל (ציוני הלכה – אבילות עמוד רפ"א – רפ"ב) חולק על הדע"ק, וס"ל דלא סגי בהכי שהבעל מסלק את זכותו ממלאכת אשתו, דהרי למעשה הוא נהנה רגשית ממה שהיא מרויחה, ואין להקל אא"כ לא יהנה כלל ממעשה ידיה, כגון שהיא תתן את מה שמרויחה לבנה מזיווג ראשון.

עצת מ"ן הגריש"א זצ"ל שתאמר למעסיק שלה שמוותרת על משכורתה של ימי השבעה

והוסיף עוד עצה, דאמנם אם היא תאמר לבעלה "איני ניזונית ואינו עושה", שפיר מועיל שתוכל לעבוד, אבל מבואר ברמ"א (אהע"ז סי' ס"ט ס"ד) שאם האשה אומרת לבעלה "איני ניזונית ואינו עושה", שוב אינה יכולה לחזור בה, וממילא תפסיד מזונותיה לעולם. ולכן למעשה יעץ מ"ן הגריש"א זצ"ל, שתאמר למעסיק שלה שהיא מוחלת לו על השכר, והיא מוכנה לעבוד בחינם, ואם בכל זאת המעביד ישלם לה משכורתה בסוף החודש, אין זה אלא מתנה שנותן לה מרצונו הטוב, ואין איסור בדבר. עוד הוסיף, דגם אם היא מורה ומשכורתה מגיעה ממשרדי הממשלה, אינה חייבת להודיע להם, דכיון שהודיע למעביד שלה, שוב אינו חיוב לשלם לה, אע"פ שבודאי משרדי הממשלה ניחא להו לתת לה מתנה על מה שלימדה בימים אלו.

האם יש היתר למורה ללמד בבית ספר כשבעלה יושב שבעה (כל ימי השבעה – בג' ימים ראשונים)

י"א (חו"ט שני - שמחות עמוד ת"ד) שאם היא מורה לתלמידות, יש צד היתר שרבים צריכים לה, ובכה"ג אינה צריכה להוריד ממשכורתה את התשלום עבור השיעורים שמסרה בימי אבל בעלה, כיון שאינה משתכרת לפי השיעורים שמוסרת, אלא לפי חשבון חדשי, ועוד שהוא דבר האבד לתלמידות. אמנם בשם מ"ן בעל שבט הלוי זצ"ל אומרים שאין להקל בזה בג' ימים הראשונים אא"כ אין מי שיחליף אותה.

אבל עדיין יש לדון בקולא זו, אב"א משום שמ"ן הגריש"א זצ"ל ס"ל שאין היתר להרוויח כסף בהבלעה, ואב"א שמלאכה בפרהסיא גרע טפי, וכמבואר בדע"ק הנ"ל, דכל ההיתר הוא רק כשמתעסקת בצינעה, או בבית אחרים, אבל למכור בביתו או בחנותו של האבל, אסור משום מראית העין.

עצת מ"ן הגריש"א זצ"ל להנצל מחשש מראית העין אם אשת האבל תעבוד

אמנם אי משום השאלה של מראית העין, מ"ן הגריש"א זצ"ל פסק שתפרסם, שהיא עובדת בחינם בימים אלו. בצורת פרסום הדבר, כ' בדברי סופרים (סי' ש"פ ד"ס ס"ק ק"ט) בשם הפוסקים, שהיו נוהגים בפראג, אם אירע אבל לאחד מהשותפים, שלח לשותפו האבל ע"י עדים שאין רצונו להיות משותף עמו - היינו שאין רצונו ליתן לו שום ריווח משך זמן ההוא, ומה שעוסק עוסק לעצמו לבד, ועי"ז נתפרסם שאינו עוסק במלאכת השותפות שבוע זו עבור האבל, כיון שאין לו לאבל שום ריווח בזה, והעדים עבדי ליה קלא, וממילא אין בזה משום מראית העין.

סברא להקל בזה"ז שמעיקר הדין משכורתה שייכת לאשה

בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ג סי' שפ"א) כתב, שבזה"ז נשים אינן עובדות עבור הבעל שירויה, אלא עובדת כמוהו שתהיה להם פרנסה, וא"כ לעצמה עובדת ולא לבעלה דווקא, ובכה"ג אין ראוי לאסור, דהרי היא אינה אבילה, ובמלאכתה לפרנסה עובדת, בכה"ג אין לנו לאוסרה כשאינה עובדת לבעלה לה, שמשמשת כמורה וכדומה ואין תחליף כמוה, שמותר לה להמשיך לעבוד חוץ לביתה, ומיהו בגי' ימים ראשונים באבילות בעלה, ראוי לה להשתדל למנוע, שאז איסור מלאכה ע"י אחר חמיר טפי.

עוד העיר בשו"ת תשובות והנהגות הנ"ל, שהדבר פלא למה השו"ע (הנ"ל סי' ש"פ ס"ד) רק הזכיר איסור מלאכה לבניו ולבנותיו, ולא הזכיר את אשתו, כמו שנקט הבית מאיר להלכה, והסביר שאין אשתו מחוייבת במלאכה, ומה שהיא עובדת הוא רק כדי שיהיה פרנסה בהרווהה, וא"כ הוי כנותנת מתנה לבעלה דמותר, ואפשר לומר שבזמננו שעל פי רוב, דרך הנשים לעבוד אצל אחרים, ויודעים שאין זו מלאכת בעלה, ואינו נקרא על שמו, בכה"ג מותר גם בפרהסיא.

עוד העירו, שהאשה אינה משועבדת לבעלה לעבוד כמו רוב נשים עובדות בזה"ז, ולכן כ' הבית מאיר (אהע"ז ריש סי' פ'), כיון שהיא עושה יותר מחיוביה המובאים במשנה בכתובות (נ"ט): טו"ה בצמר וכו', הרי זה כהעדפה ע"י הדחק שהיא לאשה, ואין הבעל זוכה במעשי ידיה אלו, כמבואר בבית שמואל (סי' פ' סק"ב). וממילא כיון שיש מחלוקת האחרונים בענין אשה העובדת מחוץ לביתה, המשתכרת לעצמה, ויכולה לכלכל את עצמה גם בלי מזונותיו של בעלה, האם מעשי ידיה לעצמה או שמא גם אלו שייכים לבעלה. י"א שבעקבות המחלוקת יכולה לומר קים לי שמעשי ידי לעצמי. לפי סברא זו י"א (הלכות אבילות – הגרי"צ אושינסקי שליט"א עמוד קמ"ב) שיש צד גדול שיכולה להמשיך בעבודתה כדרכה בימי אבלו, דהרי אין מעשי ידיה בהכרח לבעלה.

סברא להקל לפי השיטות דכל האיסור הוא רק כשהיא עושה מלאכת בעלה

יש לציין, שכל הפוסקים הנ"ל ס"ל שאשתו אסורה לעשות מלאכה בימי השבעה, אבל י"א (הגרי"מ הכהן רובין שליט"א בקובץ היכלא ח"ו עמוד קנ"ה), שכל דברי הבית מאיר שאשה אסורה במלאכה כשבעלה יושב שבעה, איירי כאשר היא עושה את מלאכת בעלה כמשמעות הסוגי' במו"ק (י"א:), אבל כשהיא עושה מלאכת אחרים, לא מצינו שהדבר אסור, וזה שמעשי ידיה לבעלה, אינו גורם לאיסור מלאכה.

ולהלכה סיים בשו"ת תשוה"נ הנ"ל, דיש להקל בזה"ז כשידוע שלעצמה עובדת, וכש"כ כשהיא בגדר רבים צריכים לה, שמשמשת כמורה וכדומה, ואין תחליף כמוה, שמותר לה להמשיך לעבוד חוץ לביתה, ומיהו בגי' ימים ראשונים באבילות בעלה, ראוי לה להשתדל למנוע, שאז איסור מלאכה ע"י אחר חמיר טפי.

גן ילדים בבית האבל

מרן הגריש"א זצ"ל פסק, שאם אשתו יש לה גן פרטי בבית, וסיכמו שיתנו משכורת ימי השבעה לבנותיו הנשואות, אפשר להתיר להמשיך הגן בביתו, אע"פ שמבואר בש"ך (סי' ש"פ סק"כ) שאם יש לו מלמד או סופר, שלא יעשו מלאכה בתוך ביתו, דהתם מיירי שהוא מלמד את בנו של האבל, ונמצא שעושה מלאכה בשביל האבל, משא"כ בגנות שאינן עושות מלאכה כלל בשביל האבל, דהרי הילדים אינם שלו, ועוד שהוא אינו מרויח כלום מהעבודה, כיון שהשכר הולך לבנותיו הנשואות (ציוני הלכה – אבילות עמוד רפ"ב).

מלאכת אשת האבל כשעדיין לא נודע לו שהוא אבל

אם האבל עדיין לא שמע שקרובו נפטר, וממילא לא חל עליו דיני אבילות, מותר לאשתו להתעסק במלאכה (בית מאיר סי' ש"פ ס"ד, והכי מבואר בחכמת אדם כלל קע"א ס"י), וע' רע"א (סי' ש"פ סכ"א) בשם הרדב"ז, דמי שיש לו עסק בשותפות, ואינו בעיר, ומשערים שעדיין לא נודע לו שהוא אבל, מותר לשותף שנמצא בעיר לפתוח את החנות.